

ристувалася лекалами мелодики та поезики радянсько-афганської війни.

Зіткнення з ворогом на побутовому рівні пробудило в українців несподівану силу для опору, виявило безліч прикладів героїзму, особливо на окупованих територіях. Щоденно стрічка українських новин рясніє повідомленнями про те, що партизани підривають бронеполіти окупантів, беруть росіян у полон або ліквідовують колаборантів, коригують вогонь для ЗСУ. Один з таких коригувальників – житель Токмака Максим Махринов – підірвав себе та окупантів, які прийшли його затримати¹². Зарубати, пристрелити чи спалити агресорів, заїмродерів на власному подвір'ї нині є для українського обивателя справою буденною, практичною і зрозумілою: серія 4 «Дуже розумний годинник» (у головній ролі Станіслав Боклан), серія 6 «Барбекю» (у ролях Станіслав Боклан, Наталія Кленіна). Чорний гумор у такій ситуації, – коли українці по-господарськи раціонально використовують агресивні відходи живої сили супротивника, приміром, на перегні: серія 1 «Посівна» (у головній ролі Дмитро Суржиков), серія 7 «Раби» (у головній ролі Л. Олійник).

Не дивно, що за такі сюжети «Бандерівське смузі» потрапило під цензуру в деяких соцмережах. Загалом, за короткий період свого існування серіал пережив кілька баталій на інформаційному фронті, привернувши увагу не тільки українських користувачів Інтернету, але й армії російських ботів. Водночас, інтерактивний формат трансляції дозволяє авторам безпосередньо дізнатися думку глядача, яка серед українців, як правило, вдячна. Серіал розпочинався як безбюджетний та був задуманий авторами як благодійний¹³. Сьогодні його демонструють «Укрзалізниця» у потягах «Інтерсіті», а також канал ICTV. Більше того, це перший, але не єдиний проект у своєму роді. У травні 2022 року виник серіал «ТрО-ЩА», створений актором Сергієм Дерев'янком з метою «фінансової та моральної підтримки воїнів Збройних Сил України та, зокрема, бійців полку "Азов"»¹⁴. Таким чином, формується певна тенденція у кіновиробництві, темп, сюжети, формат та жанр якої диктує саме життя. Завдань в українського кіно та культури загалом накопичилося чимало, бачимо їх здатність відповідати на вимогу свого часу і свого суспільства, бути тут і зараз з потрібним словом, жестом, дією, у т. ч. з підтримкою волонтерських ініціатив. Українська культура прийняла бій у цій війні. Чи бути їй Афіною? За умови, якщо синдром малоросійства буде знищений.

Шабаш «оптимізацій»: як Держкіно воює з Центром Довженка

Анастасія Канівець

ЗАХИСТІТЬ

Довженко-Центр є унікальною установою з найбільшим зібранням українського художнього кіно. В його фондах – понад 10 000 найменувань ігрових, документальних та анімаційних українських і закордонних кінострічок, а також понад 24 000 архівних документів з історії вітчизняного кіно і понад 400 музейних експонатів¹. Край науковому центру, що за лічені роки зміг стати одним з найпомітніших та найпопулярніших культурних осередків України, вирішило покласти... Держкіно України, в підпорядкуванні якого ЦД потрапив буквально кілька місяців тому.

Ліквідація чи реорганізація? Позиції сторін

За наказом від 5.08.2022 №100 «Про реорганізацію державного підприємства «Національний центр Олександра Довженка» та передачу повноважень до державної установи «Національний центр кінематографії України», фільми з фондів та майно Довженко-Центру будуть передані такому собі «Науковому центру кінематографії України»² (існуючій лише на папері державній установі). Права на українську анімацію, що їх недавно одержав ЦД, перейдуть виокремленому з нього ж держпідприємству Українська анімаційна студія.

Звістка про цей наказ породила бурю в культурних та навколокультурних колах. Сталася це 17 серпня, коли Довженко-Центр отримав та опублікував документ; Держкіно, вочевидь, не вважало за потрібне повідомити

¹² Партизан Максим Махринов підірвав себе у Токмаку разом з двома окупантами, - ЗМІ. <https://censor.net/ua/n3364909>.

¹³ Дмитро Суржиков про вистави під час війни...

¹⁴ ТрО-ЩА. - https://www.youtube.com/channel/UCJLeedl_2yqelUjls5EakEQ/about

¹ Довженко-Центр звернувся за підтримкою до FIAF // <http://www.ukrkino.com.ua/about/spilkanews/?id=16436>

² Якщо ви помітили різночитання в назві установи, не дивуйтеся: дійсно, в різних документах вона називається по-різному, що також говорить про ступінь її помітності та значущості.

про такий крок якомусь там суспільству. Цим виявивши одну зі структурних своїх проблем: відсутність прозорості та стратегічного бачення ситуації, а також готовності до спілкування як з підлеглими, так і з громадськістю. Стосується це не лише історії довкола Довженко-Центру, але зараз мова саме про нього. Як прокоментувала історію з наказом в. о. генерального директора Довженко-Центру Олена Гончарук: «Стратегія розвитку центру не була погоджена. Наказ ми отримали вчора, і він став для нас шоком. З Держкіно була домовленість, що ми маємо розробити дорожню карту. Ми отримали наказ про реорганізацію і повну передачу повноважень. Найголовніше, чому реорганізацію ми класифікували як ліквідацію, тому що це фактично прописано між рядків. Якщо ядро діяльності Довженко-Центру, а це Фільмофонд і Кіноколекція, переходить в управління іншої інституції – діяльність центру ставиться під велике питання»³. Крім того, наказ грішить неповнотою: у ньому не прописана доля кіноархівної частини колекції (фото, сценарії до фільмів, плакатів тощо)⁴.

Щодо позиції Держкіно, саме скандал змусив його публічно висвітлити своє бачення ситуації. У своїй заяві вони повідомили, що «питання реорганізації ДП "Національний центр Олександра Довженка" почалося ще задовго до війни в країні, в той час, коли Центр ще перебував у сфері управління МКІП. Війна в Україні лише актуалізувала це питання». А далі, аргументуючи це тим, що ЦД не є виробником анімації, а також «не є архівною установою у розумінні чинного законодавства України», виклали свою візію майбутнього законодавства:

«Наказом Держкіно не передбачається ліквідації Національного центру Олександра Довженка, лише його реорганізація [виділення Держкіно – А. К.]:

– шляхом виділу з утворенням окремої (самостійної) юридичної особи – державного підприємства "Українська анімаційна студія";

– шляхом виділу та передачі повноважень щодо архівування комплектів вихідних матеріалів фільмів, вихідних матеріалів фільму, створених повністю або частково за рахунок коштів Державного бюджету України, а також фільмокопій фільмів, створених в Україні за рахунок коштів юридичних осіб приватної форми власності та фізичних осіб, до державної установи "Науковий центр кінематографії України". Всі інші функції та завдання, передбачені Статутом ДП "Національний центр Олександра Довженка", залишаються за Центром. Це дозволить ДП "Національний центр Олександра Довженка" приділити більшу увагу розвитку музейної справи та кінокультури, організації різноманіт-

них івентів для її збагачення та поширення»⁵.

В інтерв'ю та своїх колонках у ЗМІ очільниця Держкіно Марина Кудерчук заявила, що розділення Центру відповідає «оптимізації державних підприємств»⁶. Головним її аргументом стали фінансові міркування, а саме, звинувачення Центру Довженка у фінансовій неефективності⁷. Перша заступниця голови Держкіно Юлія Шевчук, яка й підписала заяву, на додачу прояснила фінансово-правову колізію: «Аналізуючи статут Центру Довженка і всі прийняті від Центру документи, ми побачили, що Центр в офіційному розумінні законодавства України по архівах не є архівною установою. Вони є державним госпрозрахунковим підприємством. Підприємством, яке має працювати і отримувати певні доходи від своєї роботи. А установа, за законодавством, утримується і дотується з державного бюджету. Проаналізувавши всю сукупність фактів, ми прийняли це рішення. Центр як функціонував, так і продовжує функціонувати» (колізію цю, як наголошують представники Довженко-Центру, можна вирішити зміною його юридичного статусу)⁸.

Натомість у колективі Центру Довженка виникли питання щодо характеру «реорганізації». Наприклад, як ідеї оптимізації відповідає розпорощення установи на три інші, тим паче, що це потребує великих видатків. Неабияку тривогу викликає ідея передачі фільмофонду «сплячий» установі без досвіду роботи з кіноархівними матеріалами (основним напрямом його діяльності, за документами, є вища освіта). Незрозуміла доля нинішньої будівлі ЦД: її обіцяють зберегти (забудова біля Центру Довженка та потенційні загрози – окрема тема, що піднімалася ЗМІ), проте, за словами тієї ж Кудерчук, після «реорганізації» рештки Центру мають переїхати на одну з трьох локацій – кіностудію Довженка, Одеську кіностудію чи Національну кінематеку. Зрештою, виникає питання, як установа без фондів зможе здійснювати функції музейної роботи та організації культурних заходів. І, природно, Центр Довженка не погоджується із закидами в своїй «неефективності», навівши довгий список успіш-

⁵ Заява Державного агентства України з питань кіно стосовно реорганізації ДП «Національний центр Олександра Довженка» // <https://usfa.gov.ua/press-center/zayava-derzhavnogo-agentstva-ukrainy-z-pytan-kino-stosovno-reorganizacii-dp-nacionalnyy-centr-i12248>

⁶ Марина Кудерчук: "Кіноархів — це державна власність, ми ж не прийшли до когось додому, щоб забирати приватну колекцію" // https://lb.ua/culture/2022/09/03/528258_marina_kuderchuk_kinoarhiv_tse.html?fbclid=IwAR0mibj17wlf3TznGZnkbW5BZcOsKo-1ni9ybKUM92DWSZlgR2tlxBRbsoY

⁷ Кудерчук М. Реорганізація «Довженко-Центру»: примха Держкіно чи життєва необхідність? // <https://sensor.net/ua/b3361911>; Кіно не буде? Позиція Держкіно щодо "Довженко-Центру" // <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/08/18/250068/>

⁸ Котубей О. «Хірургічне втручання в тіло живої людини». Що відбувається з «Довженко-Центром» і до чого тут забудова й анімація // <https://suspilne.media/272487-hirurgicne-vtrucannav-tilo-zivoi-ludini-so-vidbuvaetsa-z-dovzenko-centrom-i-do-cogotut-zabudova-j-animacia/>

³ Реорганізація Довженко-Центру де-факто означає ліквідацію національного кіноархіву, - Гончарук // <https://www.youtube.com/watch?v=3zOy7s1xbV0>

⁴ В.о. генеральної директорки «Довженко-Центру» прокоментувала наказ про реорганізацію // <https://suspilne.media/272267-vo-generalnoi-direktorki-dovzenko-centru-prokomentovala-nakaz-pro-reorganizaciu/>

них проєктів⁹. Нарешті, яка доля співробітників Центру? Відповідно до заяви, звільняти їх не повинні, а проте жодних гарантій цього, як і механізму роботи після «реорганізації», їм не дали¹⁰.

«Рятуймо Довженко-Центр!»

Реакція української спільноти була однозначною. 17 серпня на сайті Кабміну України з'явилася петиція з вимогою скасувати «реорганізацію» (менше ніж за місяць вона набрала необхідні 25 тисяч підписів і продовжила їх набирати)¹¹. Кіноорганізації у своїх заявах висловили обурення діями Держкіно та чітко заявили про підтримку Довженко-Центру. Українська Кіноакадемія підкреслила небезпеку передачі архівної колекції «Науковому центру кінематографії України»: «... ця організація з моменту створення у 2011 році не здійснювала жодної діяльності, пов'язаної зі збереженням національного кіноархіву. Таким чином де-факто національна кіноспадщина передається непрофільній організації без відповідних компетенцій та штатних фахівців. Це тягне за собою ризик ліквідації українського кіноархіву як такого». І завершила закликом: «Вимагаємо Держкіно України відкликати вищезазначений наказ, а також провести консультації з колективом Довженко-Центру та з громадськістю щодо подальшої стратегічної діяльності підприємства»¹².

Опублікувала заяву і Національна спілка кінематографістів України: «Якщо справді хотіли підсилити позицію власне архівної інституції у складі Довженко-Центру, не треба виривати її з тіла закладу, та ще й у такий брутально-адміністративний спосіб. Належить просто поліпшити фінансове забезпечення процесів зберігання комплексів фільмових матеріалів, їх реставрацію (з цим є проблеми). <...> Крім того, Довженко-Центр є членом міжнародної федерації фільмових архівів (ФІАФ), відтак тут виникнуть очевидні проблеми. Не кажучи вже про ймовірні іміджеві втрати для Української держави в цілому. <...> Закликаємо керівництво Держкіно України визнати свій наказ неадекватним ситуації, що склалась в кіноархівній справі, і скасувати його. Після чого провести консультації з експертами, представниками кінематографічної спільноти (те, чого не було зроблено досі). Йдеться про надто важливі речі, та ще у такий доленосний для України час»¹³. Мистецький арсенал, Український інститут і Український ПЕН підготували спільне «Звернення культурних інституцій щодо "реорганізації" Національного центру Олександра Довженка»: «Висловлюємо рішучу незгоду з рішенням

Фільмосховище Довженко-Центру.

Держкіно "реорганізувати" Національний центр Олександра Довженка, що призведе до фактичного згорання однієї з найпомітніших та найуспішніших інституцій української культури та культурної дипломатії. <...> Такі рішення послаблюють спроможність України розповідати свою історію на міжнародній арені в умовах безпрецедентної уваги світу до нашої держави»¹⁴.

До закликів долучився і кінофестиваль Docudays UA: «Ми вважаємо неприпустимим таке зазіхання на національну пам'ять, культурну спадщину та імідж України»¹⁵. Національна академія мистецтв у відкритому листі до прем'єр-міністра наголосила: «Розділення цілісної колекції та функцій Центру Довженка між інституціями та структурами різного фахового спрямування в ситуації воєнного стану, коли Україна кров'ю відстоює власну ідентичність, по суті є, якщо не прикриттям для сумнівних деконструкцій цілісного майнового комплексу, то евфемізмом розпорошення та фактичної ліквідації безцінного архівного контенту візуальних, аудіальних, документальних носіїв колективної історичної пам'яті народу»¹⁶.

Громадська Рада при самому Держкіно опублікувала власну заяву, зазначивши, що її члени дізналися про наказ постфактум, з медіа. «З видруканих на "Українській правді" статті та колонки на "Цензор.нет" пані Марини Кудерчук стає зрозумілим, що саме для неї як чиновниці є мірилом ефективності культурних інституцій. Вочевидь – це фінансові показники <...> Висловлюємо рішучу недовіру діям Держкіно й

⁹ Глазунова, М. // https://lb.ua/culture/2022/08/24/527225_spetsoperatsiya_likvidatsiya_yak.html?fbclid=IwAR3Cu42uX2vYdCnRrn840zutmapaE9IiYAhdCAy0BAYkaZuvepMgnLylJs

¹⁰ Котубей О. «Хірургічне втручання в тіло живої людини»...

¹¹ <https://petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/View/4804>

¹² !! Заява ГО «Українська Кіноакадемія»!! // <http://www.ukrkino.com.ua/about/spilkanews/?id=16431>

¹³ Заява з приводу ситуації, пов'язаної з рішенням Держкіно щодо реорганізації Довженко-центру // <http://www.ukrkino.com.ua/about/spilkanews/?id=16429>

¹⁴ Звернення культурних інституцій щодо «реорганізації» Національного центру Олександра Довженка // https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/zvernennya-kulturnyh-institutsij-shhodo-reorganizatsiyi-natsionalnogo-tsentru-oleksandra-dovzhenka/?fbclid=IwAR1-nnvmrwCAG1mdW-Wz38u55-rDRWRgehosjK_H2ktTUK8DjyXfcl_q8o

¹⁵ Docudays UA закликав Держкіно відкликати наказ про реорганізацію Довженко-центру // <https://life.nv.ua/ukr/art/skandal-iz-likvidacijeyu-dovzhenko-centru-docudays-ua-zaklikav-derzhkino-vidklikati-nakaz-50264229.html>

¹⁶ Відкритий лист НАМ України // <https://academia.gov.ua/2022/08/19/%d0%b2%d1%96%d0%b4%d0%ba%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%b8%d0%b9-%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%82-%d0%bd%d0%b0%d0%bc-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8/>

вимагаємо відкликати рішення про реорганізацію "Довженко-Центру" як таке, що нищить успішну культурну інституцію й суперечить національним інтересам України»¹⁷.

Дещо невизначена позиція Міністерства культури та інформаційної політики. Спершу воно в своїй короткій заяві: 1) зазначило, що «Міністерство виступає проти нехтування та ліквідації кіноспадщини», проте 2) «Ми бачимо, що у рішенні Держкіно України про ліквідацію Довженко-Центру не йдеться. Планується реорганізація шляхом створення двох нових державних підприємств, одному з яких передається фільмофонд», а в цілому, відхрестилося від ситуації: «Наголошуємо, Держкіно з 2021 року не підпорядковується МКІП...»¹⁸. Далі, щоправда, ініціювало обговорення з Кабміном та Держкіно щодо збереження цілісності фільмофонду, наголосивши: Збереженість та цілісність колекції, що є частиною національної культурної спадщини, не має в жодному разі бути під загрозою». І висловило стурбованість з цього приводу¹⁹ (зазначимо, що фільмофонд ЦД, навколо якого бурлять найбільше пристрастей, перебуває у сфері відповідальності якраз-таки міністерства). Цікавий нюанс: за словами Олени Гончарук, ще у 2021 році, коли ЦД перебував у підпорядкуванні Міністерства культури і останнє саботувало призначення її генеральним директором, в міністерстві були ідеї про розділення Центру на декілька інституцій²⁰.

І, ясна річ, до протестів долучилася низка представників культури, ЗМІ, а також поціновувачі українського кінематографа та його історії. Список надто довгий; зазначимо лише, що жодного голосу на підтримку рішення Держкіно авторці цих рядків не траплялося.

Скандальна ситуація вийшла за межі України: міжнародні архівні інституції зреагували на загрозу для архіву, а отже, і часточки світової культурної спадщини. Міжнародна федерація кіноархівів (FIAF), попередивши, що Україна втратить членство в разі такої трансформації Довженко-Центру, звернулася до Володимира Зеленського з приводу збереження колекції і роботи Центру²¹.

Асоціація європейських кіноархівів і сінематек (АСЕ, Association des Cinémathèques Européennes) також опублікувала звернення до президента. Нагадавши про свою підтримку «свободи, єдності та незалежності» України, Асо-

ціація наголосила на важливості збереження культурної спадщини та просила переглянути рішення щодо Центру: «Для наших членів та сотень інших кіноінституцій і фестивалів Довженко-Центр став безцінним джерелом поширення української культури та перспективи протягом останніх шести місяців, а його команда високо цінується у міжнародній спільноті. Вони сформували важливу частину інформаційної мережі, яка познайомила з українським мистецтвом багато нових глядачів у всьому світі у цей вирішальний час»²².

Адресував листа на захист Довженко-Центру Президенту України Володимир Зеленському і президент Польської кіноакадемії Даріуш Яблонський. Показово, як в історію Довженко-Центру стала влітатись лінія... ні, не Президента, а його Офісу. Колишній очільник ДЦ Іван Козленко звернувся до голови ОП Андрія Єрмака з відкритим листом, як до людини, чималою мірою відповідальної за нинішній стан справ у кінематографії: «Нічим не обгрунтоване рішення Держкіно передати колекцію Довженко-Центру "сплячій" державній установі-пустушці, а сам Центр переселити на ДП "Кінематека", де зробили собі штаб-квартиру змовники Кудерчук, Сушко та Колобаєв, – злочинне <...> У мене складається враження, що в сфері культури та кіно зараз орудують шкідники, а не фахівці. І якщо їхнє потрапляння на посади ще якось можна пояснити карт-бланшем, що їм видавався на початку роботи, то їхнє перебування на посадах через два роки системної руйнації сектору виправдати нема чим. Спробою знищення Довженко-Центру вони фактично порушили пакт про ненапад, встановлений між владою та суспільством у воєнний час, повівшись із тим, що безпосередньо належить суспільству, як з власним майном <...> Пиха, некомпетентність, недалекглядність доповнилися тепер уже відвертим шкідництвом. Пане Єрмак! Я не плеаю лізій, що в разі, якщо ви приймете рішення усунути від влади шкідників, яких я назвав, ви водночас поновите демократичні процедури в сфері кінематографії <...> Але бодай з метою зберегти західну підтримку України, а, отже, з почуття самозбереження, ви мали би використати свою владу в цій ситуації на користь України та врятувати Довженко-Центр»²³.

26 серпня відбулося онлайн-засідання Комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики, котрий одногослосно рекомендував скасувати наказ щодо «реорганізації» Довженко-центру.

Втім, всього цього виявилось недостатньо для Кабінету Міністрів України, коли він аж 10 жовтня дав відповідь на згадану вище петицію. Посилаючись на інформацію Держкіно і фактично повторюючи його тези, Кабмін відмовився переглянути рішення щодо Довженко-Центру. Втім, співробітники останнього не здаються і готові далі боротися за збереження установи. Висловлюємо свою підтримку та закликаємо всіх небайдужих долучитися до захисту Центру Довженка.

¹⁷ Громадська рада при Держкіно вимагає відкликати рішення про реорганізацію «Довженко-Центру» // <https://detector.media/infospace/article/202089/2022-08-22-gromadska-rada-pry-dorzshkino-vymagaie-vidklykaty-rishennya-pro-reorganizatsiyu-dovzhenko-tsentr/>

¹⁸ <https://t.me/mkipu/2498>

¹⁹ МКІП ініціювало обговорення з Кабміном та Держкіно щодо збереження цілісності фільмофонду Довженко-Центру // <https://mkip.gov.ua/news/7541.html>

²⁰ «Можу це пояснити лише словом диверсія». В.о. директора Довженко-центру Олена Гончарук — про спробу його реорганізації та чим вона загрожує // <https://life.nv.ua/ukr/art/skandal-z-dovzhenko-centrom-v-o-direktora-pro-te-chim-zagrozhuje-reorganizaciya-interv-yu-50264330.html>

²¹ Скориход О. Довженко-Центр: як врятувати // <https://censor.net/ru/b3365834>

²² <https://ace-film.eu/wp-content/uploads/2022/08/letter-to-President-Zelenskyi-re-Dovzhenko-Centre.pdf>

²³ Врятувати Довженко-Центр. Відкритий лист до Андрія Єрмака // <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/29/7365139/>